

Славко Гордић

ДЕВЕТИ МЕСЕЦ

Јул ћеш памтити по урагану – који, зачудо, није одломио ни гранчицу са три драга ти дивовска стабла: бреста крај „Лидла”, платана и тополе у Улици Милоша Црњанског. А август – по ливади тробојки, стешњеној пословним здањима у Улици Народног фронта: слез, водолав, попонац.

*

Истрчао на Дунавац, у стециште толиких бачко-сремских боја и мириса. Од свега лепше сунце на води. Ако радост и није нужно (упркос тврдњама Гетеа и Доситеја) мајка врлине, у њој је зацело кипућа сласт нашег постојања, изнад и изван сваког вишег смисла.

*

По други или трећи пут чујеш како је велики експерт изјавио, у својој деведесет петој, да је за његовог живота неповратно уништена једна трећина биљних и животињских врста. Да ли је страшна или утешна помисао да ће будућност бити можда и гора, али и друкчија, од оваквих предсказања?

*

Хиљаде погинулих, рањених и осакаћених у Украјини обесмишљавају, па и посрамљују, све што чинимо, мислимо, осећамо. Свеједно да ли је на делу сукоб блокова, или идеологија, или цивилизација. Али, такви смо! Пишемо лирику и после Аушвица. И после Вијетнама, Камбоџе, Ирака, Руанде. Боримо се за признања спортска, музичка, књижевна. Ти пак *саосећаш* с јавором испод прозора, на који је већ попала рђа јесени.

*

Град се, као прича без краја, наставља предграђем и једним, па другим приградским насељем, без рубне белине-и-празнине. Керамичари, вулканизери, паркиралишта и смотре нових и половних аутомобила, ауто-перионице, Радојев дворца, микромаркети, пекаре, печењаре, месаре, „Црева и зачини”. Да ли ће ово икад бити родно место неком песнику?

*

Рођен у можда најтрагичнијој години српске историје, премало си учинио за негу и продубљивање сећања на страдање својих сународника, посебно оних из ужег завичаја. Сродничка имена и презимена из старог краја, микротопоними и топоними заселака, села и среских места чували су, додуше, у твојем личном миту, од раног детињства, пре свих других значења, белег страдалништва. Али, као и већина осталих с истим памћењем, ниси ишао даље и увише, подлежући синдрому

свеприсутне емотивне окорелости, колико природне толико, и више, системски програмиране.

Утолико си захвалнији свима који сведочењем, подсећањем и истраживањем притврђују истинску слику о геноцидној НДХ. Међу њима су и Душан Басташић и Никола Тркља, који у данашњој *Полицици* (3. септембар 2023), у тематику „Јасеновац није једино српско стратиште у НДХ”, мапама, бројкама, исказима преживелих страдалника и документима из оставштине домаћих и страних државних органа дочаравају размере усташких непочинстава. Помишљаш како уз оних више од педесет начина јасеновачких мучења и убијања треба засвагда памтити и онај „репертоар” монструозних злостављања и усмрћивања која су практиковале усташе широм своје државе, посебно у Херцеговини. И како би учења о типологији зла, баналног, антрополошког, социјалног, онтолошког и метафизичког, требало допунити и сатанским феноменом *ушташтва*, које надилази све знане квалификације.

Или је, како стоји у *Певачу* Бошка Петровића, по једном драматичном осведочењу о *неизрецивости* злочина, разлог те неисказивости у томе што „убијачи” пијају „језик, глас који га носи, звук саме душе”.

*

Приводиш крају „Белешке о поетичкој самосвести Десанке Максимовић”, намењене скупу који за ову јесен планира Матица српска. Колеге ће вероватно имати у видном пољу својих истраживања и прозу наше песникиње, и песме за децу, и њене преводе и препеве. Ти си заокупљен њеном лириком, понеким од критичко-есејистичких, па и памфлетских одзива на њен стваралачки труд, као и њеним изричитим, експлицитним (ауто)поетичким исказима, махом нађеним у замашној књизи разговора *Са Десанком Максимовић* (1989), које су с њом водили новинари и писци. Тихи и честити Љубисав Андрић у своме избору је привилеговао осамдесет седам песникињиних саговорника, нудећи нам и далеко опсежнији попис имена оних који су овај пут остали без речи. Узгред речено, чуваш се, колико је то могућно, да у овим забелешкама не поткрадеш себе самог, потписника трију прилога о драгој нам песникињи у књизи *Размена гарова* (2006).

Како би сад, у најкраћој „одредници”, рекао шта ти је најдраже у свету и говору Десанке Максимовић? Не улазећи у двоумице да ли *сћалности* надилази и мири *промене*, или промене претежу над својствима непроменљивости у овом големом песничком опусу, па се, рецимо, могу или чак морају разлучити три песничко-поетичке етапе – прва, којој се приписује романтичарски модел сневања и певања чежње, слутње и предосећања, друга, са својствима барокно-импресионистичке живописности, кад у свевласти песничке сликовности има и „нешто од рубенсовске расипности” (А. Петров), а трећа, позна фаза, у знаку поглавито класичног говора прочишћене и кондензоване животне, „вечерње мудрости и медитативног лиризма” – ти се у свом читалачком памћењу најрадије окрећеш оном зенитном, подневном часу Десанкиног певања, оној лавини песничких слика, која као да има свој врхунац у *Мирусу земље* (1955), књизи коју је Иван В. Лалић видео као песникињин „други почетак”.

У тој збирци су и „Небеса”, песма за коју песникиња, ретко кад овако самоуверена, каже: „Задовољна сам што сам ову песму написала.” Теби се пак чини да је, уз неспоран естетски учинак, песникиња – која другде, и неретко, тврди да је одувек „гужан песник” – у овој песми (и књизи) дала маха своје слављењу света и радовања свету више него икад раније и доцније. У поменутој су песми, као у каквом поетском резимеу, оцртана у огледалу неба сва земаљска блага, обриси и боје: руде, санте, оранице, „непроцвало сребрнасто грање”, јагњад, огњишта, кабанице, ватрени петлови, лутајућа једра, неоседлани коњици, „узде ватрене”, неотворене шкриње, „нначето вино”, „огњени водопади”, пламтеће шуме, као и бајколики надсвет „гора високих на којим / девојка на крилу страшног змаја биште” и „ломаче у коју вихор још није дунџ”. Онога коме се учини да се (у једном интервјуу) у самопрокламованом песникињином естетском идеалу *сликовитости* и *маштовитости* махом рачуна само на перцептивно-дескриптивни аспект и домет слике, подсетио бих на још један детаљ с „небеским” мотивом из једне друге песме. То су „татарске, уске очи муња на небу”, прелеп тренутак инвенције, раван оном с истим мотивско-инспиративним извориштем у песми Емили Дикинсон, где „муња је виљушка од злата / из неопрезне руке пала / са стола на небесима...”

Није, међутим, „небески” сликовни регистар ни једини ни посебно привилегован у песмама о природи Десанке Максимовић. Ево, наведених по сећању и без наводника, прегршти вечних слика, нетражених а нађених у простору између неба и земље и виђених као у дан постања. Ту су воде и снегови, нераспаковане бочице мириса у земљи и биље, особито биље – маслчак у толиким верзијама, дивизма као нагорело вретено, оцвали сунцокрети налик ражалованим војницима што греју ушинуте кичме на оскудном новембарском сунцу, кад беле се у лишћу суварци као кости. Ту су и гмизавци, бубе, птице и звериње – јер за нашу песникињу стварање света није окончано четвртог дана, као за Пастернака, у чијем свету (по опажању Цветајеве) нема ни чељусти ни рога. Ту је и онај јеленак којег су појеле стрижибубе, па му остали само рогови, тврди као слоновача. И змије, што се савијају у котуре сличне задушничким свећама. Змије, чији архетипски, симболички потенцијали не смеју заклонити појавну фасцинацију у којој их доживљава ова поезија.

„Одредницу”, која се одужила, можда би ипак требало допунити извињењем што си непоправљив сладокусац у лову на песничке слике и по цену запостављања других елемената песничког говора и песничких „значања”. И што си, отуд, безмало у свему сагласан с поменутом Емили Дикинсон, по чијој је дефиницији, казано знатно пре имажиста и имажиниста, песник – „обелодањивач слика”. И што верујеш како би природу као *шему* или *мегијум* поезије Десанке Максимовић ваљало ситуирати и у контексту гласовитих а сродних јој духова – Шејмуса Хинија, Томаса Транстремера и Филипа Жакотеа. Уз, дакако, и незаборав домаћих сродстава с претходницима и следбеницима, од, рецимо, Милете Јакшића и Вељка Петровића до Стевана Раичковића.

*

Походиш опет онај огромни брест, обзану (давичовски речено) „подземних титана”. Већ на метар од тла рачва се у пет крошњи, високих, гранатих, пуних густог

зеленог мрака. То дивовско петокрако стабло као да и не хаје за скори долазак листопадних дана.

Док, истрчавши своју лагану миљу, скиташ предграђем и приобаљем у сунчано септембарско поподне, сат или два пре (матићевског) „косог смираја”, помишљаш како би било лепо да осамостаљеном вољом тзв. цивилизације, поделе рада и урбанизације, или неком вишњом промишљу, није неповратно минуло предачко пастирско-ратарско бивствовање у присном заједништву са сунцем, земљом и биљем. Век нам пролази у тамновању, школском, библиотечком, канцеларијском, конференцијашком, а све, махом, у високим здањима чији нас зидови, стакла и завесе чувају од сунца и ветра. Уосталом, *смак игиле* је одавно застарела новост, песничка и збиљска.

Али, и кад би повратак у прастање био могућан, питаш се – док унаоколо још леже у скорашњим непогодама поломљена стабла, емитујући киселкаст мирис мртвог лишћа – не би ли и тад свету и човеку предстојао покор поплава, земљотреса и орканских, дословно гороломних зловремена, која не би истрпела ни митска виталност најјачих изданака живота, чији је тек симболички знак онај брест с почетка белешке.

*

Као да смо већ оуглали на вести о пострадалима у земљотресу који је погодио Мароко и, такође, о хиљадама мртвих после библијских поплава у Либији, изазваних јаком средоземном олујом под невиним именом „Данијел”. Градом промичу дечаци на електричним тротинетима, девојке улепшане сунчањем на ко зна којим све обалама или планинама, махом загладане у мобилне телефоне, понека млада мајка с дететом у колицима, однекуд обично са сенком некакве одсутности на лицу, па старице, по две или три, распричане о неједнаком расту цена у „Максију”, „Аману” и „Универекспорту”. У Улици Народног фронта, поред комбија „Водовода и канализације”, разбијају плочник три радника дивовске грађе, па се питаш да ли им је снага изабрала посао или их је посао учинио снажним. Али, одједном, као да настаје тајац: нема малочашњег ветра и сунца, непомично грађе и облаци као да најављују олују која је већ, пре сат или два, захватила запад негдашње Југославије. Одједном, као да и овде бива „тихо, као пред обрушавање јастреба”, у једној песми Томаса Транстремера, у преводу тако брзо заборављеног Моме Димића.

*

Прекомерност рађа клас невоље. Овај есхиловски *temento* често понављаш, махом поводом туђих поступака и навика. А какав си сам? Дететом, падао с дрвета, коња, стога, а једном и с крова, а сад, пре који дан, и с умишљене атлетске, какве ли већ, висине. Завршавајући рутинско трчање на Камењару и Шодрошу, посрнуо на благој али шљунковитој низбрдици. Крвавог чела, са сломљеном носном кости и разбијеним десним коленом био на вишечасовном прегледу у Ургентном центру, другог дана примио вакцину против тетануса у једној амбуланти, а трећег у другој истрпео прво превијање рана. Изостао са два важна посла, једног у Новом Саду, а другог у Београду. Фластери крију само мањи део изубијаног лица, црвено-црног. Збогом рекреацији – с посебним жалом за светлошћу и видицима ових милих, предјесењих дана!

Невеселу забелешку завршаваш унутрашњим монологом – изјавом захвалности лекарима и осталом медицинском особљу, који су и на екрану и уживо неретко мета паушалног опорочавања. И мајушним записом „Месец девети” Данице Вукићевић.

Слашки мирис септембра. Виговићосћ и њисућносћ су њојачане. Ваздух је њрозрчан. Ошварају се враша и хоризонши.

*

И тако, нимало случајно, своје летње забелешке окончаваш у саговорништву с песникињом коју никад ниси упознао, мада тридесет година памтиш усмене похвале које јој је изрицао Војислав Карановић и заједничку одлуку да јој објавите песме у првој години вашег уредниковања у *Лешојису*. Узгред речено, сад помишљаш како је можда и добро што ти се тај сусрет никад није посрећио – јер, судећи по једном недавном муњевитом телевизијском кадру, није баш лагодно наћи се пред лепим, строгим и, ако се већ коцкаш с епитетима, однекуд ратоборним очима Данице Вукићевић.

Али, оно „нимало случајно” из прве реченице није у превасходној вези ни са „слатким мирисом септембра”, ни са двестогодишњим *Лешојисом*, ни с уистину случајно виђеним и упамћеним лицем с екрана. Посреди је јачи разлог да Даница Вукићевић буде главни јунак закључне и тиме повлашћене приче у венцу ових записа. Он би се, у смелијој и простодушнијој стилизацији, могао именовати као твоје одушевљење *Унутрашњим морем* (2022), књигом од најбољих и најдражих које си читао у последњих неколико година! Не зазирући од тзв. импресионизма (оклеветаног и прокаженог за сва времена од смртно озбиљних критичара), низаћеш овде своје читалачке *ушиске* о свежини, луцидности, истинољубивости, достојанству, строгости, присности, милошти, саосећајности, ерудицији, маштовитости, центрифугалној разгранатости и центрипеталној коренитости ових више од хиљаду наративних и микронаративних јединица, макар се понеко од наведених својстава опирало следу и суседству у коме се овде обрело и макар „животни облици”, индивидуални, групни, егзистенцијални, психолошки, социјални и духовни, који се откривају и *разошкривају* у тим јединицама, били недомисливо разнолики.

Управо та разноликост, као тематска, сижејна и обликовна противтежа поминутој центрипеталности нараторкиног самоосећања и доживљаја света, наводи читаоце и тумаче на довијање како са жанровским и поетичким постулатом *романа* помирити овај бескрај микропрозних фрагмената – у чијем би се попису нашле и кратке приче, и мини-портрети, и филозофске реминисценције, и муњевите опсервације с најразличитијим поводима и метама, и цитати како гласовитог, тако и анонимног ауторства, и описи, и сећања, и утуци на општа места и озакоњене психолошке, етичке и естетичке резоне, и/или, да скратиш причу, по виђењу Жарке Свирчев (*Поља*, јануар/февруар 2023), на микрожанровском плану динамичко профилисани коментари, импресије, контемплације, анегдотска казивања, те исповедни и есејистички формати.

Своју скоковиту причу о *Унуџрашњем мору* Данице Вукићевић настављаш с два-три провокативна питања и дугим низом драгих ти исписа из њене књиге. По-најпре, чему наша потреба да увек и по сваку цену бранимо *роман* као такав од сваке опасности по његову целовитост и интегритет? Није ли, „кривицом” Валерија, Борхеса и још понеког, роман лишен, с различитих разлога, своје престоне позиције, и није ли, с друге стране, игра на прекршај његових жанровско-поетичких правила већ дуго чешћа, па и продуктивнија, од игре по правилима која налаже императив тзв. епске интеграције? Зар не бисмо, најпосле, *Унуџрашње море* могли насловити и читати као аутобиографију, дневник рефлексација и опсервација, као бележницу, андрићевске *Свеске*, или, чак, као радовићевско *Баш свашта* – а све без огрешења о унутарњу, неформалну истину доследне а непоновљиве самосвојности ове творевине, која, ако се баш хоће веза с романом, открива „како живот има структуру романа”, „то јест, да је сваки дан – роман и да он не мора нужно бити део циклуса нити повезан с осталим данима – романима...”, како, уз твоје мало насиље над контекстом, читаш нараторкин запис насловљен као „Потврда романескности”.

А шта ћеш с оним најдражим ти местима? Како прегорети десетине и десетине прелепих, мудрих и смелих пируета ове „плесачице у језику и смислу”? Мада Немци кажу како су и од најбољих примера довољна три, ти ћеш, макар у полуреченицама, овде нанизати повећи број тих нараторкиних опажаја, филозофема и махом демистификујућих увида о себи и другима, уметности и друштву, моћи и власти, нашим и туђим обманама и самообманама, лажима које боље пролазе од истине, „грбаве лепотиње”.

И кад није најчешћа, поезија је овде, дакако, тема над темама. „Поезија је облик узвишене експлицитности”, само толико и тако у засебном пасусу. И другде ће се природа и тајна поезије навестити у само неколико каменорезачки шкртних речи: „Поезија је свеприсутна... и свезнајућа, иако јој није стало до свезнања.” Па онда исто а мало друкчије, с нехајем за зарезе, кликтај поезији „живој непобедивој једино истинитој иако за истину не хаје”, уз овај пут опртан хоризонт од ње толико друкчијег света „брзе лове, дубоког кукавичлука, псеудонаучног дискурса, омлитавелости од конформизма...”. Од кукавичлука и омлитавелости није, наравно, слободан ни књижевни живот, ни наша књижевност, претежно „средњошколска” по својим усмерењима и думетима. Нараторка пак истинског ствараоца види као „идиотеса”, који се плаши и зазире од шалтера, процедура, обавеза према држави, „формулару, молби, решења, упита, захтева, прекњижења, овере, уверења, извода, образаца, јер писац је човек слободе, берђајевско, бодлеровско биће крилато, а спутано, неадминистративно, необавезно, а генијално”.

Ауторка-и-нараторка *Унуџрашњеј мора* проповеда и бира „слободу и ужас неприпадања”, без одустајања „од наде, од величанствености разгранавана у свим правцима”. Овакав егзистенцијални избор следи и поетика инспиративно-тематског разгранавана, што и теби као читаоцу допушта да се, до краја ове белешке, слободно okreћеш „у свим правцима”, застајући, песнички речено без севера и смера, над мотивски најразличитијим местима ове дивне сваштаре, не разврставајући их у категоријалне рубрике, рецимо, поетичких, психолошких, карактеролошких,

антрополошких, социолошких, социографских, геополитичких и метафизичких тема овде већ прокаженог „псеудонаучног дискурса”.

Стегнути, тако, у овај пре насумично неголи селективно сачињен сноп разнобојних опсервативно-рефлексивних исказа, ови ти увиди и прозрења могу бити тек мамац за поновно читање *Унуџрашњеї мора*, од корице до корице. Застајеш, елем, овог пута над тврдњама да је најлепше „радосно се смејати”, да је старост „загонетка и питање је да ли уопште постоји”, да је незахвалност „нека врста болести, а незахвалност деце непролазна, неизлечива”, да „један од најстрашнијих људских удеса јесте одсуство или губитак вере у љубав”, да је моћ „увек *скуљање* моћи, увећавање, стицање, узурпирање, опијање њоме, гомилање”, да је азбука талента „да се трчи пред руду, да се стрепи и дрхти”, да „у сваком дану има елемената мистичности”, да „оно због чега наизглед патиш јесте оно због чега би требало да се поносиш”, да је наша пролазност „благодат и проклетство” а коначност, „мада условна и мада свеопшта, застрашујућа је”, да се од нас „апсолутно ништа не тражи” и да „живот не тражи ништа од нас, само нас воли”, да је „парадокс оствареног циља губитак оног најбољег, онога уложеног у циљ”, да „депресија сужава видик, смањује свет онога ко се умањио”, да „одсуство може бити дивљачко”, поготово „одсуство милости, саосећања, сећања”, да сујетницима сујета „заклања свет” чинећи да пропуштају његову лепоту „и можда могући сјај сопственог живота”, да би било занимљиво „видети како насамо уживају у ономе што паклено лажући хвале [...] учесници колективног лагања”, да „бити малограђанин значи бити потпуно равнодушан према свему и свакоме сем према својим *пошребам*”, да су теоријске пројекције често „учитавања из сфере приватног и личног, које није именовано као могуће теоријско”, да су „наши идентитети најчешће обавезујући и мрачни – неизабрани, наметнути”, да је „женски страх од стваралаштва дубок и сложен” јер је утемељен на зебњи од суспензије „са тржнице друштвене моћи”, која је „застрашујућа и дивна”, и „сви је се плаше”, да се протоком времена разоткрива „оно што је било не без разлога изграђено као сложени мит и мистично”, да неретко мала, „такорећи кобајаги искушења” силно искриве личност, да се „многи боје среће”, да „све људско очајање потиче од *присилне усамљености*”, да ваља, снагом контрадепресије, „по сваку цену живота и смрти бити ведар”, да смо окружени „салонски политички коректним” лицемерима, какви су „левичар који презире сиромашне”, „противник режима усред краха режима”, писци који „на силу пишу романе-плакате о рату”, теоретичари који су „већи жижек од жижека” и десничари који су „већи хајдегер од хајдегера”, да би „требало раширити суптилност, широм”, да упркос разглашеној теорији о баналности зла, „ипак, смрт невиних није банална”, да „уметност која не преображава није уметност”, да у савременом свету као да никог није брига „за заборављену Африку, за верске државе, за Хаити, Филипине, Ирак, Авганистан, поједену Сирију, Србију која хита ка растворености”, „да одсуство захвалности и понизности води у баналност и буквалност, као што нарцизам води у тупоумље и насиље”, да је „*лишеносї сјаја*” оно што најпосле откривамо као разлог неприхватања нечијег књижевног стила, да смо одрасли „окужени густим сивилом” и да је, у низу промена и замена, замена том сивилу „сивило безидејности”, да је неспоразум основ односа

„с људима, с државама, с класама”, да „романописци лажу”, јер „живот је некохерентан”, да „ћутање је отров” већ и стога што се правимо да зле „не знамо по злу, како бисмо избегли да нам нанесу зло”, да је „подмукла мисао о супериорности” оно што спаја тзв. велике и тзв. мале народе, да је „огроман, бескрајан спектар болова резервисаних за нас”, да висока политика и тзв. светске вође показују како је „болест ускогрудости појачала ропство у свету”, да, под сјајем звезда и Божјег даха, „светлост увек долази одозго, из хладноће”, да (како стоји у претпоследњем, једно-реченичном запису) „животи изблиза, дебилни су и дирљиви”.

Ако евентуални читалац није остао без даха, замолићеш га за извињење што овако нанизани уломци уломака можда одишу и свесном дидактичношћу, апсолутно туђој ауторки, и што они, овако истргнути из микроконтекста, махом нужно губе од многоструке условности, значењске, стилске и интонацијске, које органски урасле у штиво и саштиво обележавају, између осталог, моменти игре, парадокса, ироније и самоироније, алузивности и тзв. подтекстуалности. Најкрупније пак огрешење оваквог представљања *Унушрашњеј мора* јесте ћутање о стотинама како веристички упечатљиво кадрираних, тако и суптилно стилизованих призора и микропортрета, на којима се, као по правилу, и темеље универзалнији искази овде већ наговештених тоналитета поетичке и општије запитаности, чуђења, негодовања, пристајања и непристајања, саосећајности и гнушања. Ћутањем је, успут речено, оштећена и истина о концизним *јеслима* о храбрости и постојаности у отпору малодушности, конформизму и кукавичлуку, као и онима који, упркос свему, казују *да* свету и животу. „Срећна сам. Жива сам.”

На самом крају, враћаш се „слатком септембру” с почетка белешке и краја овог лета. Прстенасти модел сичеа опет није случајан. Кад би морао изабрати само два записа из *Унушрашњеј мора*, били би то „Дрвени зен” с почетних страница књиге и „Чула сам је, тишину” с њеног краја, ризикујући таквим избором читаочеву поми-сао како радије другујеш са стаблима него с људима. Ево првопоменутог записа:

Волим грвеће. Волим грвеће јер уме да говори тихо. Већина не види индивидуалност грвеша, појућ расистичкој изједначавања Кинеза „мени су они сви исти”. Свако дрво има свој карактер и дрхтавост, звонкост крошње само себи својствену. Повијање грана, шрејерење лишћа, дисање коре, облик и величина, сјас и мирис... Врхови крошњи посебно су важни, исцјавају свећлост, узвишено приушено свећлуцање, као радосни кикош, док се уздижу према небу.

А ево и другог:

На рубу шуме, чуо се хук шуме, њен говор, који је уједно био и тишина. Тишина, из дубина времена.